

rätt kraftig, äkte alltsammans rätt hastigt ner i verket, utom det som fiskades upp på gallret nere vid spruthuset. Det var roligt att stå där och titta på, när gubbarna med långa krattor rensade inloppet till turbinerna. Det var löv, brädbitar, tvättkläder, döda kattor osv. Kanalkanterna och bryggorna voro alltid omtyckta lekplatser för barnen för att ej tala om att hoppa på isstyckena, som ju av strömmen voro mer eller mindre lösa. Det är underligt, att ej flera barn fingo släppa till livet under alla djärva lekar och vågstycken. Men på den tiden var det nog ingen mamma i Sandviken, som ej, så gott hon kunde, försökte att skrämna barnen för den där förfärligt farliga "kanalgubben", som tar småbarn - men det hjälpte föga.

Och var badades det i forna tider? Då var det ju ej så vanligt med Kallbad kall- och varmbad. Det var väl egentligen bara "herrskapen" samt pojkar, som företogo sig detta. De förra för att det var nyttigt och fint att ha ett badhus, och de senare för att det var skojigt att plaska. Kanalen var för djup för den ej simkunnige, och "man kunde väl ej bada så där öppet heller mitt bland folk". I Bredkanalen fanns det dock möjligheter att ordna för bad. Det byggdes på 1870-talet en liten bassäng med avklädningsrum i nordöstra hörnet för tjänstemän och på den södra sidan ett långt skjul för skolbarnen. Någon flicka såg man sällan där. I verket nedanför ritkontoret (numera arbetsbyrån och byggnadskontoret) byggdes senare på 1880-talet även ett badhus med bassäng för tjänstemän, vilket sedan flyttades längre och längre först österut och sedan söderut, allt eftersom verket växte. Till slut blev dock vattnet så förorenat av oljor och sot, att man blev mer smutsig efter än före badet. Jag minns så väl en gång, när min broder ej kom i tid till middag. Han hade måst göra sig extra ren med såpa inne i bassängen, enär han vågat sig ut utanför och "ridit på en stock och simmat i olja". Pojkarna badade väl litet här och var vid stränderna och även de vuxna karlarna, t.ex. framåt Gunnarudden. Att bada längre bort vid Hedåsen och Pynten kom nog ej i fråga. Det var alltför långt bort; cyklar funnos ju ej. Åt andra sidan norrut vid kanalens utlopp ur tjärnen var även en ganska bra badplats, vid "Spången", men dit vågade sig ej heller några flickor eller kvinnor. Man kunde ju ej bada annat än i badhus, om man ville vara anständig.

Nå, badade man då ej heller varmbad i Sandviken på 1870-1880-talet? Jo, då. Det var efter förhållandena i allmänhet väl ställt därmed. De gamla gårds- och bygdebastuna voro redan då blott sägner eller ruiner i trakten, men idén togs upp här. Det fanns ju både vatten och ånga nere i verkstäderna, alla betingelser för bastubad. Kanalen delades vid ingången till verket i två armar, norra och södra kanalen, de s.k. "dragen", (ty därutänför i sjön frös ej vattnet ordentligt, en fara för skridskoåkare). Vid södra kanalens södra kant under det stora bessemersmaskinhuset ordnades "badinrättning" för allt bolagets folk, stora och små, tjänstemän och arbetare. Ingen, inte ens konsuln, hade bad hemma. Vi gingo alla dit ned i de mörka, kulna lokalerna för att göra oss rena. Först kom man in i två rum, där man lade av sig kläderna. Sedan var det ett rum med spjälbänkar och ånga samt en liten skrubbe med ett badkar jämte en dusch och en lår med vatten. Gumman Hedman samt maskinisten Nordmark "opputi" skötte om badningen. Som det ej fanns elektriskt ljus, var det fotogen- eller oljelampor, som alltid lyste under baddtiden, det må ha varit mitt på dagen eller på

kvällen, och ångan stod tät i alla de små lokalerna. Men det var skönt ändå att bli riktigt badad och ej bara skrubbad hemma i barnkammaren eller i köket. Allra skönast var det dock, när man kom ut i friska luften igen, ut på bron över vattnet i kanalen, uppför trappan till "stora gatan", där man fick stanna och titta på "bokarn", om man ville.

"Bokaren" var en maskin, som skötte bokningen. Den lät ungefär så här: "Bokargubben har en pojke, Bokargubben har två pojkar" = en viss rytm man kände. Det var eldfast tegel, kvarts och dolomit, som stöttes sönder med 3-4 upp- och nedgående, järnskodda timmerstolpar i ett litet rum över kanalen under gatan för att sedan användas som murbruk till slänning av bessemerkonvertrar eller skänkar och hyttor. Att stå och se på detta, som rörde sig där nere, var ett stort nöje för alla barn. Mannen, som skötte krossen, kallades även han "Bokarn" eller "Bokarnisse". Jag minns en gubbe där nere i hålet, som var alldeles vit av damm som en mjölnare. Krossen drevs antagligen av vattnet från turbinen under "gamla verket" och gatan. Vilken lokal för sili-kos! Men därom visste man intet på den tiden. Det fanns ej något, som kallades tuberkulos endast gubb- och gumhosta, då "lungsotsåldern", 15-40 år, var passerad.

"Bokarn"

Barn förekommo rätt allmänt i verket. De gingo ned med mat till sina pappor och gingo sedan omkring och tittade på allt möjligt, även då de inte skulle bada i bastun. Det enda riktigt farliga var att komma i närheten av de "röda ormarna" i trådverket eller att komma under gnistorna, då det blåstes stål. Inga elektriska truckar funnos utan endast stora, beskedliga hästar, som drogo de små vagnarna och gärna stannade, då en unge var i vägen. Det var stillsamt och rymligt, bara man aktade sig, när de stora lokomotiven kommo. Men de blåste hela tiden och pustade ordentligt, så det var inte så farligt det heller. "Styrbjörns" ankomst var ett stort evenemang. Verket fick ett eget lilleputtlokomotiv, som kanske var litet farligare - men roligt att någon gång få åka på.

"Besök i verket"

Jag nämnde nyss om "spruthuset". Det kanske vore skäl att erinra sig något om hur brandväsendet tedde sig för en barnunge. De gamla, som då voro med i "elden", äro ju alla döda nu och kunna intet berätta. När elden "var lös", tutades det i verket med stora brandpipan (grövre än den som det blåstes i för arbetet) oavbrutet, tills all fara var över. Vid den stora kolhusbranden år 1890 på pingsten kallade den på hjälp från när och fjärran i 14 dagars tid, vissa timmar om dagen eller natten, när folk behövde avlösas. De fem kolhusen brunno nämligen med öppen låga i över två veckor, och eftersläckningen tog hela sommarens. Men låt oss återvända till "torget" söder om Storgatsbron över kanalen. I slänten därifrån österut ned till kanalen funnos tvenne små ljusröda träskjul, det ena var "spruthuset" och det andra längre ner stora pumpen, där brukets alla vattentunnor fylldes. En järnvägsövergång fanns i Storgatans fortsättning och där på andra sidan "Värdshuset" och stallen, gamla stallet rymmande en 10-12 hästar och de "nya" med 33 hästar. När brandsignalen gick, lämnade alla, som kunde, sina arbeten och rusade i första hand till stallet att hämta en häst och spänna för en vattentunna (några sådana stodo alltid fyllda) och så ge sig av till "spruthuset" eller till pumpen och så till brandstället. Den körkarl, som kom först fram, fick belöning, hela fem kronor. Brandredskapen,

Brandväsendet

som på 1870-talet bestodo av handsprutor, vilka 8-10 man pumpade, kördes fort ut och spändes för. Jag tror bestämt, att det var karlar, som springande drogo dem. Någon "langning" med hinkar att fylla sprutorna, s. k. vattenkedja, förekom antagligen också. Om det var kallt, kunde det hända som vid trådrageriets brand, att manskapet bjöds på glögg. Sprutorna fyllides från tunnor, som kördes med häst oavbrutet från kanalen till brandstället. En av bolagets ingenjörer var brandchef. För att man skulle veta, var han uppehöll sig för tillfället. åtföljdes han av en man med röd flagga. Brandplatsen avspärrades medelst långa, röda stänger, vilket hjälptrupperna skötte om. Efter några större eldsvådor i verket och en bostadsbrand på gamla bruket (Storgatan nr 10) köptes en ångspruta. Det var en stor, fin ångmaskin, grönmålad och med mycket blänkande mässingbeslag, och till denna byggdes ett särskilt hus med två dörrar. Detta placerades tvärsöver kanalen nedanför klappbryggan. Där inne fanns det alltid ved, till och med inne i eldstaden, och jag tror, att det även fanns något (kanske fotogen) att få hastig fyr med under ångpannan. Jag har hört sägas, att konsuln en gång satt med klockan i handen, då brandsignalen gick (antagligen år 1890). Det dröjde tio minuter, tills han hörde, att sprutpumparna satte i gång - en stor förbättring inom brandväsendet. Maskinisten fick också beröm för hastighetsrekordet. Om slangarna ej räckte till brandstället, flyttades sprutan med hjälp av några hästar till en annan del av kanalen. Det fanns ett par murade plattformar för detta ändamål, men jag kan ej minnas, att de kommo till användning. Mera portativa brandredskap kommo snart i bruk. Från min barndom minns jag ej mer än trådrageriets båda eldsvådor och Storgatshusets. Men sedan blev det några valsverkstak, taket omkring hyttan osv., som brunno, ävenså skräddare Östlunds gård på Storgatan och så den stora kolhusbranden. Det var en brasa, som särskilt bör antecknas.

Pingstdagen 1890 hade varit strålande vacker med konfirmation i Stora kolhusbranden kyrkan, då en av mina systrar konfirmerats. Ungdomen hade dagen förut varit ute och plockat liljekonvaljer att pryda kyrkan med. Lönnarna stodo i blom, och björkarna voro fullt utslagna - en härlig pingst! På den tiden visste man ingenting om lågtryck och oväderscentra, som flyttade på sig. Någon hade kanske läst av barometern och sett, att den visade oro. Vanligt folk visste dock ej, vad natten skulle innebära. En hel del människor voro bortresta under helgen eller ute på holmar och skär. Så började det med nordöstliga, häftiga vindstötar, just då det blåsts bessemer, och en gnista blåste in i kolhuset, som låg strax sydväst om bessemerverket. Trävirket kring det närmaste kolhuset flammade upp i ett hörn, och efter en stund voro alla de fem fyllda kolhusen ett enda flammande hav. Samtidigt bröt en orkan med snölös - ett oväder utan like. Lönnlöven trasades sönder, och björkarna tyngdes ned av snön, men elden tog ingen notis därom - det spottade till litet. Kolhusen lågo då på den plats, där sedan martinverken, mekaniska verkstaden och klensmedjan byggts, och sträckte sig fram till vedgården ut mot stora vägen mitt emot stallen. Elden, gnistregnet och röken kommo således att avskära all färdsel mellan själva Sandviken och "Backen" på vägen till Seljansö, den del av åsen, som nu är betydligt reducerad, men som då var bebodd av ingenjör Tord Magnuson, verkställare Larsson m. fl., vilkas bostäder voro starkt hotade i den nordliga stormen. Åkertegarna nedanför backen voro genomkorsade

av diken, så där kunde ej häst och vagn ta sig fram, varför man ej hade någon annan förbindelse med dem som bodde på södra "Backen" än att gå runt hela vägen till Seljansö gård. Barnen fingo därför bäras eller gå den långa vägen mitt i natten. Räddningsmanskapat, dvs. allmänheten, sökte sig fram, så gott de kunde, för att hjälpa till att utrymma alla bostäderna där uppe. En liten stuga nedanför åsen brann ned, men de övriga husen kunde räddas. Bohaget spriddes ut över hela samhället och räddades in i olika hem. Det dröjde ju flera dagar, innan man var herre över elden och kunde vara säker för husen där uppe. Min faster, fru Elisabeth Magnuson, brukade berätta, att hon fick igen allting utom en tesked, som dock efter någon tid hittades i askan utanför det brunna svinhuset. Rörande var det, när man såg män och kvinnor komma knogande med vad de hade räddat, eller när de anmälde: "vi ha en byrå, vi ha en soffa att hämtas". För barnen från dessa hem bäddades olycksnatten hos "konsulns", sedan Seljansö gård, dit de först fördes, ej längre ansågs säkra. Bränderna och de glödande kolstyckena flögo nämligen ända dit ut. Nere i verket var släckningsarbetet livsfarligt. Folk arbetade intensivt för att begränsa elden. Det talades om, att de ibland hoppade i sjön för att blöta kläderna och svalka sig. Efter 24 timmar kom min far hem kolsvart i ansiktet med svett skägg och rinnande ögon, halvblind av rök för att få litet mat och för att skriva telegram. "Skriv du, Sigrid, jag ser ej. Vi måste köpa kol omedelbart till dagens pris, och därför, ser du, när det i morgon kommer i tidningarna, att Sandviken förlorat hela sitt årsbehov av kol, kanske prisen stiga. Vi få skynda oss att göra upp". Det var en lycka, att vinden låg "från" verkstäderna, annars hade säkert det hela strukit med så eldfångt som där var, särskilt gamla trådtrageriet och de gamla kallvalsverken hoppyttrade som de lågo. Det nya kolhuset blev sedan ej byggt inne i verket utan på potatislandet utanför, och vedgården flyttades väster om stallet. En poppelallé planterades vid nya kolhuset, för att gnistor från lokomotiven och verkstäderna ej så lätt skulle smyga sig in bland kolen. En linbana byggdes för transporten av dessa till hyttkransen - ett för dåtiden modernt kolspel med korgar, som dock till att börja med ej så sällan föllo ned. Vi barn tordes ej gå under, då en korg åkte över våra huvuden. En gång föll en korg ned alldeles bakom konsulns vagn. En annan gång fick ett av barnen Magnuson en liten spade slagen ur handen av en kolkorg.

De båda bostäderna, som hotades av elden, Magnusons och Larssons, voro nedflyttade från Högbo och ha nu flyttats ännu en gång, riktiga timmerhus som de äro. Den förra flyttades till Klangberget vid Mossvägen den senare till Hedgrind tillika med det hus, som byggdes åt ingenjör Axel Wahlberg på 1890-talet. "Lassollas-gården", den äldsta på platsen, tror jag, revs utan att flyttas, då år 1904 en villa byggdes åt ingenjör Arvid Johanson på "Backens" krön med utsikt över verket. Men kolare Larssons bostad litet längre söderut står ännu kvar, även sågförman Krokströms samt ett litet hus, Poraths, som varit verkmästarkontor nere i verket. Ett relativt nytt hus finns även där. Det byggdes åt smedsförman Tysklind, då "Lassollas", hans gamla bostad, samhällets första skola och lånbibliotek revs. Men allt detta står nu på branten och går väl snart mot sin undergång. Verket äter upp åsen, och människorna få ge plats undan för undan.

Det gamla torget i Sandviken fick aldrig det fina namnet "salu-^{Torget och torghandeln} torg", vilket senare blev modernt. Det var torghandel den sista fredagen och lördagen i varje månad. Torget låg vid Storgatans södra ände omedelbart norr om dåvarande järnvägsövergång. Gatan och vägen på andra sidan järnvägsövergången kallades helt enkelt Backen, ehuru ju båda en gång i tiden, innan bruket fanns till, hette Hedvägen, inritad på gamla kartor som en slingrande bygdeväg längs åsen. På krönet låg Lars Ollas vittrappade gård med ljusröda knutar och längre bort Seljansö och slutligen Hedåsstugan, ett rastställe för vinterfarande mellan Ovansjö och Forsbacka-Gävle. Där var också körvägen slut.

Torget låg som nämnts strax norr om järnvägen och var på 1870-80-talen samhällets medelpunkt. På 1890-talet byggdes intill torget den nya badinrättningen. Sedan byggdes först en och sedan en annan viadukt över järnvägsspåren. Torgytan var aldrig stor, men den utnyttjades väl på likvidsdagarna. Även däremellan var trafiken livlig särskilt vintertid, då bönderna kommo med sina kolryssar och vedforor ned till verket på andra sidan. "Likviden" var den verkligt stora händelsen. Avlöningarna utbetalades nämligen sista fredagen i varje månad, och det visste ju allt vad handelsfolk i trakten hette, både bofasta sådana, gårdfarihandlare och bönder. Till Sandviken skulle man med sina varor, och "torget" var fritt för alla. Då blev där liv och rörelse. Man ställde upp sina stånd eller inrättade salubodar i sina fordon, som det föll sig eller på traditionella platser. Försäljningen av smör och ost t. ex. försiggick vid de låga staketen mot kanalen, där man måste trängas med hästarna, som bundits där. Dessa små ruggiga djur fingo stå hela dagen med sina granna täcken, hötappar, havretornistrar och vattenpytsar, till dess gubbarna och gummorna avslutat sina affärer, hälsat på släkt och vänner, inkasserat fordringar och druckit kaffe.

Vilka var det nu som befolkade torget? Jag skall kanske börja med de kvinnliga gårdfarihandlarna. De sågo urgamla ut men voro nog rätt unga.

Torget vid början av 1870-talet.

Vi barn tyckte åtminstone så, inbyltade som de voro i kappor, faltar, scholar och skinnfodrade botforer som karlarna. Pälsar hade de dock inte. Det var kortvaror, kaffe och bakverk, som kom på deras lott. Ville man ha tråd eller knappar, måste man vänta med att köpa det, tills Dal-Anna eller Dal-Stina kom till "likviden". Den förra hade ett riktigt stånd med väggar och en lucka att öppna. Detta "åke" stod under mellantiden på backen bakom det nuvarande badhuset. Båda dessa "kullor" köpte eller byggde sig sedan egna fastigheter med butiker på Yttre Sandviken. Vardagsskor köpte vi också på torget. De voro liksidiga och försedda med kopparhällor på tårna samt läderremmar. Vi barn, som voro bekanta med kusken Liljeros, vilken bodde på Stationsgatan invid torget, fingo gå in till honom och prova skor. Så förekommo stånd med manskläder, mössor och hattar från Jacob Bellanders i Gävle, Lindströms och Schevelius'. Dessutom märktes den rolige, munvige Romeis med sina korgar och borstar samt dalmasar i massor med sina laggekärl, slevar, vävske-dar och skyttlar. Dessa senare drogo land och rike omkring i hela karavaner. Sandviken brukade de besöka någon av likvidsdagarna i januari eller februari. De voro klädda i långa, vita pälsar. Duktiga matsäckar hade de i sina skrin, och de packade gärna upp sin förning i Liljeros kök, där de kunde få köpa litet varm kålsoppa och kaffe m.m. Där var det varmt och gott, och skämt och humor fattades ej. Annars fanns det ju även kaffe ute på torget. Fotogenkokarna osade hela dagen, och gumman Fernström sålde struvor och annat bakverk, hemkokta karameller m.m. Husgeråd, bleck- och kopparkärl, lerkärl, kälkar och enklare möbler kunde också köpas där. Slaktare stodo där med sina kärror, och band- och trådgummor samt dalgummor, som gjorde hårbeten, blandade sig med publiken. Där hörde man också ett och annat positiv, men annars fanns det ingen "förförjelse". Klockan ett, då smederna kommo ut från verket, blev det ännu mera liv i kommersen. Det var även andra, som begagnade sig av "likviden", t.ex. alla som hade fordringar att driva in, fjärdingsman Östblom och bryggare Andersson m.fl.

Torghandlarna, som i regel kommo redan på fredagen, hade i allmänhet bekymmer att skaffa sig logi. Många voro nog de kökssoffor och sofflock, som fingo tagas i anspråk hos vänner och bekanta dessa nätter. Som ersättning lämnades t.ex. en smörklimp eller ett par supar. Men nog blev det trångt i de hem, där man hade stora barnskaror.

Torghandeln var nog en stor konkurrent till de få fasta "bodarna"; så kallades butiker på den tiden. Vi hade Forsströms "bod" på Stationsgatan, Abrahamssons på Högbovägen mittför Storgatan samt Ekströms vid Brednäs (Persbo). Då fanns det ännu ej ett enda hus på Yttre Sandviken. Senare, på 1880-talet, tillkom bebyggelsen vid Storgatan och Köpmangatan, först kallad Grundbogatan. Till att börja med voro slaktarna ambulerande. Jag minns, när slaktare Sjöberg från Ovansjö kom med sin kärra till herrgårdarna. Det skedde inte blott på likvidsdagarna. Fisk såldes även från kärra. Sättrafiskarna och brukets egen fiskare Högberg försågo oss med den varan. Dricka hämtades hos bryggare Anderson vid Brednäs. Till bryggeriet gick man, då man skulle köpa jäst i en kvartersbutelj. Det var en kuslig väg långt bort i skogen. Det var bara vissa dagar man kunde få denna åtrådada vara. Alla bakade ju hemma på den tiden, och pressjästen var ännu ej uppfunnen. Det fanns dock även gummor, som bryggde dricka och sålde jäst. Till grovbrödsba-

Handelsbodar
och varuför-
sörjning

ket ett par gånger om året gick det åt mycket av den varan, i synnerhet om den var tunn, vilket ej behagade bagerskorna Nyman och Bäckström, som bakade åt oss hemma i bagarstugan under matsalen (nuvarande linneförrådets syrum i Bruksgården).

Medan jag håller på att tala om livsmedelsförsörjningen, vore det ej ur vägen att även nämna om "vårt dagliga bröd", nämligen bakningen i Sandviken. Det hårda brödet (råg), knäcke- eller spisbröd, som det kallades, bakades alltid på platsen. Några spisbrödsfabriker funnos ej förrän på 1880-90-talen, då man kunde köpa falubröd, ett rutigt, mört, fint bröd, vilket man bjöd på, när det skulle vara extra fint. På bruket fanns det därför fyra bagarstugor i varje tvättstugehus. Där fanns alltså rum med bakugn, bakbord och jäsbräden, och där försiggick bakning oavbrutet höst och vår. Man köpte ett par säckar rågmjöl, eldade upp ugnen med långved, satte degen i de stora trägen kl. 8-9 på kvällen och började sedan utbakningen kl. 4 på morgonen. Vanligtvis var det två husmödrar, som hjälptes åt och sedan delade baket, eller också lejdes ett par gummor, som hade bakning till yrke. De fingo betalt per säck. Det berättades, att rallare och andra tillfälliga arbetare betalade 25 öre per säck i baklön på 1850-60-talen. Då var det "Klangmor" i torpet nere vid mosskanten öster om åsen, som utförde det arbetet ensam, trots alla barnen hon hade omkring sig i stugan. Om man kom över blod, bakades det även paltbröd. Den största läckerheten var dock bärkakor. Vid grovbrödsbaket brukade man bli bjuden av grannar och vänner på ett "smak". Några kakor togos undan, innan de gräddades. Kanterna vekos upp, och så breddes tjockt med lingonsylt på, innan de gräddades. Det var mycket gott, i synnerhet om de voro litet varma, och innan de blevo sega. Vetebröd ansågs som lyx och förekom endast som kaffedopp och till helgdags. Det bakades runda bullar eller längder i hemmen i spisugnen. Något torkades till skorpor, som ej heller funnos att köpa. Så bakades naturligtvis tjocka pepparkakor, då ju sirap var det enda sötningsmedel arbetarna bestodo sig med. Socker var mycket dyrare.

"Det dagliga
brödet"

Till maten hörde ju också - det som var allra mest värdefullt - fläsket. Grisen var den "fattiges sparbössa" som det hette, och varje arbetare fick ha en liten svinstia bredvid vedbon, om han ville. Först snickrade de själva eller tillsammans med grannen ihop en liten kåk åt nasse. Spädgrisen köptes på torget eller vid järnvägsstationen, där det i november-december eller i mars hölls auktion från vagn. Grisen blev då lagom färdig att slaktas till julen efter. Snart såg det för ruskigt ut med alla de olika, små kåkarna, mer eller mindre väl skötta. Då tog bolaget helt resolut och byggde snygga stior med "rum och veranda" på vardera sidan om vedbodsgavlarna. Min far kallade dem "italienska paviljonger", och där kunde det hållas rent med torvströ. I november-december hörde man varje morgon så där vid 4-5-tiden, huru grisarna skreko, då slaktare Engström eller Anders Elg kom och släpade ut dem till slakt och stack dem. Längre fram användes slaktmask. För gubbarna var det ett kärt tillhåll att vid fyra-skiftet eller på söndagsmorgonen stå och prata och jämföra kreaturens "växt och förkovran". Egendoms känslan och sakkunskapen funnos i de gamla bondeättlingarna, och gummorna kunde sin konst att göra korv och sylta. Dalmasens tinor av envirke kommo nu till pass. Kunde man ej bestämma vilkens nasse,

som var tjockast, tog man ett snöre och mätte älsklingen över magen, slog en knut och kontrollerade sedan tillväxten.

Men fläsket räckte ju ej hela året. Vad åt man annars? Man köpte tunnor med salt sill och strömming och delade mellan hushållen. Så hade man sitt potatisland, en eller ett par säckar rågmjöl och en mindre dito vetemjöl, en topp socker och en kruka sirap. Det blev stommen i alla hem. Att gå och köpa för dagen kom ej på fråga, ty även de små hemmen köpte för längre tid. Bär plockades naturligtvis i mängder och syltades ofta surt, då socker och sirap var så dyrt. Matsedeln var nog överallt salt strömming och potatis samt kaffe med smörgås (kaffet blandat med cikoria, råg eller "knallar") till frukost. Middagen bestod av pannkaka, kabeljo, paltbröd med klimp och fläksås, ärtmjölspannkaka, kålsoppa, ärtor och fläsk, välling och surmjölk och "fil", ölsupa, saftsoppa, sill i olika former, rotmos, salt kött, fisk, hämtad ur sjön, och någon gång färskt kött, helst köttbullar. Till kvällsmat förekom gröt och mjölk, helst rågmjöls- eller korngrynsgröt. Risgrynspudding med saffran och saftsås var nog helgdagsefterrätten. Grönsaker förekommo inte alls, knappast på herrgårdarna, där matsedeln i stort sett var densamma som hos arbetarna, åtminstone i mitt hem. Mjölk hämtades hos bönderna i Högbo samt Västan- och Östanbyn eller kom från Ovansjö per järnväg eller från Årsunda per ångbåt. En del mjölk kom i små flaskor till varje hushåll, och en del mjölk delades av gummor, som antingen stodo på järnvägsstationen eller ångbåtsbryggan, där de "mätte ut" den åtrådda varan, som det var ganska ont om. Några verkligt stora ladugårdar funnos ej här, inte ens vid Högbo herrgård, som dock var den största. Bönderna hade ej många kor vardera. Jordbruket i socknen var det ej mycket med i jämförelse med de rika Ovansjö- och Valbo-storbönderna. Högbo bestod huvudsakligen av skog med små odlade bitar och små, oansenliga gårdar - en fattig bygd, innan Sandviken kom till.

Låt oss återvända till torget. Där fanns även något stånd med vävnader och arbetskläder. Vad som köptes alvis var nog endast domestik till lakan (att kasta ihop på mitten), blåväv till karlskjortor och mollskinn till byxor. Grå domestik fanns väl också, men något gladare tyg minns jag ej. Nej, det var nog så, att bomullsklänningarna och även ylleklänningarna vävdes hemma. En vävstol fanns i snart sagt varje hem, det vävdes flitigt, fastän utrymmet var trångt. Karlarna gillade ej gärna köptyg till blåskjortor, och de gingo även gärna i hemvävda kläder utom till bröllop och begravning, då den fina, svarta klädesrocken togs fram. Den var en lång och stilig livrock, dubbelknäppt. Vid sådana tillfällen begagnades även hög hatt. En bruksarbetare visste mycket väl skillnad på helg och söcken. I arbetet såg en smed på den tiden ej heller ut som nutidens bruksarbetare, Han hade träskor, tjocka, lunsiga, hemvävda kläder, styva av sot och olja, då han kom hem för att få sitt middagsmål. Han var även själv sotig, otvättad och skäggig. Det var nog ej så roligt för gumman att få så mycket extra sot in i köket, men så fick hon hålla på att skura och tvätta jämt och ständigt. Det gamla talesättet, "sot är inte lort", var nog en klen tröst. Duschar och klädskep för "personalen", som det nu heter, funnos ej på den tiden.

Som jag nog förut nämnt, låg det gamla "Värdshuset" strax söder om järnvägen i Storgatans förlängning. Det var en låg, rappad envåningsbyggnad

Värdshuset och "Futten".

av trä liknande de övriga bostäderna på gamla bruket, dock ej gulmålade utan grå (såvida den ej blivit det av närheten till kolhusen och verket). Där hölls hushåll för de ogifta tjänstemännen, först av en hushållerska, mamsell Nordin. Sedan övertogs rörelsen av bruksbokhållare Anders Olsson och hans hustru, född Jacobsson. I norra änden av huset var en matsal och därinnanför ett rum, vilket användes som bolagets gästrum, samt den s.k. "Forsbackasalen". I södra delen var kök och ett par rum för familjen Olsson, vilken så småningom blev rätt stor och flyttade till Hyttgatan. Sju barn blev det i familjen, vilka sedan kallade sig Barre. Fru Olsson var en duktig husmor. Utom det dagliga herrhushållet blev det ofta att taga emot och förpläga bolagets gäster. Något annat hotell fanns ej i samhället förrän fram på 1890-talet, då resande kunde "taga in" på kaféer och "rum för resande" på Yttre Sandviken. Bryggerier saknades däremot varken här eller i socknarna omkring. Smeder bli törstiga, och att dricka mjölk föraktades av en vuxen karl. Nykterhetsrörelsen var i sin linda och betraktades med misstroende. Gubbarna smeto gärna ut och togo igen sig mellan smältorna, kilade iväg på gångstigen öster om åsen bort till bryggeriet och hämtade en säck med öl i helbuteljer. Mötte de då "ingenjörn", kunde det bli en rätt animerad diskussion. "Vad har han i säcken?" - "Varsågod, ingenjören kan gärna få ta den." Senare blev det vanligt att dricka havrevatten om somrarna, och ett år, då det gick magsjukdomar, tog bolaget hem ett fat rödvin att blanda i dricksvattnet nere i verket.

Trafiken till bryggerierna tyckte bruksledningen ej om. Därför ordnades så, att arbetarna kunde få sitt dricka på närmare håll. Den s.k. "Futten" byggdes vid Västra porten, och herr Olsson erhöll rättigheter att försälja öl eller dricka, som på den tiden var betydligt starkare än klass I och II. Handeln därmed var på den tiden alldeles fri. Den gamla kåken, som väl stod där en 10-20 år, flyttades sedan till Kanalbanken och tjänade en tid som snickarverkstad åt pensionärer och scoutpojkar. Ölaffären för herr Olsson blev nog, tills den stängdes fram emot 1900, en ganska lukrativ affär. "Futtolle", som herr Olsson kallades av folket, var en duktig affärs-

man, inte endast som bolagets skandinaviska korrespondent, utan även som privat sådan, förutseende och klok. Han köpte t. ex. stora områden i Barrsättra från Ovansjö, vilka han sedan sålde till byggnadstomter. Han byggde sig den första villan vid Hedgrind på mark, som var köpt från Seljansö.

Nöjena på min barndoms Sandviken (man sade alltid på Sandviken) Nöjen voro ej att jämföra med nutidens alla förströelser, sportiga eller kulturella organisationer m.m. Förutom kälkåkning och litet skridskoåkning var det ingenting utomhus på vintern. Men det var ju också endast mänskenskval-lar, som man kunde vara ute; i "nedan" var det ju kolmörkt på vägarna. Man såg ej "handen för ögonen". Då var det bäst att hålla sig inne vid foto-genlampan. Det fanns emellertid en förening för allt folk i Sandviken, tjänstemän såväl som arbetare. Det var "Föreningen nytta och nöje", bildad år 1873, då den nya skolan (numera Kanalgården) stod färdig. I övre salen, som gick tvärs över huset med tre fönster på vardera kortsidan, hölls af-tonunderhållningar av olika slag, föredrag, konserter, tablåer samt dans en gång i månaden. Jag minns mycket väl, när det dividerades om vem som skulle gå och dansa, mor eller barnjungfrun. De s.k. "likvidsbalerna" voro lika omtyckta av bägge parter. På Annandag Jul och Trettondagen var det extra trevligt. En afton under julhelgen anordnades en särskild barnfest, då alla brukets barn voro välkomna att dansa kring granen och att få påsar med bullar och karameller.

Sommartid däremot var det litet livligare. Förutom rodd- och se-gelturerna på Storsjön och kanalen åkte man med ångbåten "Emma" till Årsunda eller med båten "Anders Uppström" till Hammarby. Vid midsommartiden var det konkurrens mellan olika intressen bland arbetarna. En del ställde färden till dansbryggan och en del, "läsarfolket", följde med ångbåten till Sjö-hagsgruvan, Bovik eller Årsunda, där det sjöngs psalmer och sånger. På dansbryggan, som man då sade, spelades fiol, flöjt och klarinett; dragspel däremot mycket sällan, då dessa voro små och oansenliga. Första dansbryggan byggde bolaget vid Åsgatan (nr 14), där den låg på krönet bland tallarna. Där bjöds på dricka från fat på midsommaraftonen. Ett par handfasta smeder sköt-te om utskänkningsen och "rättvisan". När midsommaren var över, lades ett sluttande tak över banan till nästa år till småpojknas stora förtjusning. De åkte på baken på de hala bräderna - nöjena voro små men uppskattade. Så småningom flyttades bryggan västerut först till Järngatan och sedan till Ha-gen samt slutligen till "Sjömansholmen" (där epidemisjukhuset nu ligger). Men då hade bolaget för länge sedan upphört med trakteringen, som åstadkom mera bråk än glädje.

Tjänstemännen hade sina små utfärder dels på sjön och dels till Tjänstemän-nens fri-tidsnöjen Fredrikskulle, som låg vid sjöns östra strand bortom Stensmo. Där var en liten plan, som man kunde använda vid krocketspel. Där funnos även bänkar och bord, där man kunde placera någon liten ankare med vin eller dylikt; voro damerna med naturligtvis kaffe eller rent av små supéer. Krocket-spelet var den tidens "träffpunkt" för de ogifta "bruksherrarna" och de unga damer-na. Utanför konsulns bostad var en väl värdad krocketplan, där åtskilliga "par" spelades samman på de vackra sommarkvällarna. Alla voro ju kvar hem-ma och alltså hänvisade till varandra somrarna igenom, då det på den tiden inte fanns några semestrar, varken för tjänstemän eller för arbetare. Den

första, som använde sig av 14 dagars ledighet (utom vid sjukdom), var min far år 1894 - till konsulns stora förvåning. Han tyckte, att det var onödigt att vara där borta i Öregrund så länge och "ingenting göra". Men sedan fingo allt flera tjänstemän sina ganska välbehövliga ledigheter, då arbetet började att bli alltmer hetsigt. Det var frampå 1900-talet.

Julfirandet hade också sina traditioner. Förberedelserna voro naturligtvis ej så bullersamma som nu. De bestodo mest i julslakt och julbak i alla de hem, där man hade en nasse, litet vetemjöl och sirap till pepparkakorna. Barnen skulle naturligtvis hjälpa till med att baka både saffranskransarna, pepparkaksgrisarna och -bockarna. (Lucia-firande förekom ej i dessa trakter ej heller adventsljus i någon form). Man bidade stilla och väntade, att på själva julaftonen all härligheten skulle framträda med ljus, julgran (dock ej i alla hem) samt gåvor.

Ett par dagar före jul skickade mor bud på en del änkor med barn och arbetarhustrur, som hade det särskilt svårt. De kommo då med var sin korg och slogo sig ned i vårt rymliga kök. Mor gick in i rummet bredvid, där hon hade staplar av limpor, kusar, pepparkakor, fläsk, korv, lutfisk och risgryn samt inte att förglömma riktiga, stora stearinljus. Så plockade hon ned av alla sorter i korgarna alltefter familjens storlek och bar sedan ut de fyllda korgarna till gummorna med en önskan om "God Jul". När min farmor levde, voro de behövande ej flera än att hennes lilla husa kunde bära omkring korgarna i gårdarna. Ett och annat klädesplagg gömdes nog i botten, så att ingen skulle se det, och där det fanns barn litet leksaker och julgranskarameller.

Så kom då julaftonen. Kontoret stängdes, och jag antar, att verket slogs igen klockan ett eller tidigare. Hyttorna måste dock vara i gång. Här på trakten var det ej vanligt med julgudstjänst redan på julaftonen, men min mor var van med det från sin födelsestad Norrköping. Hon bad den på 1880-talet anställde brukspredikanten att ordna med en liten gudstjänst i Sandvikens kyrka klockan fyra, vilken sed uppskattades mer och mer. Första året voro vi så gott som ensamma i kyrkan (f. d. bönhuset). Då vi kommo hem från kyrkan stod kaffebordet dukat. Granen tändes, och julklapparna delades ut av far. Till sist fingo vi gröt, lutfisk och smörbakelser.

Gudstjänstlivet på 1870-80-talen präglades av väckelserörelserna, Kyrkan, religiösa samlingsämnen
Fosterlandsstiftelsens, Metodisternas och "Waldenströmmarnas" (senare kallad slutningar
Sandvikens Missionsförsamling). Mina föräldrar understödde och åhörde gärna ej blott statskyrkans präster i brukskyrkan utan även de övriga. När lektor P P Waldenström kom hit ut från Gävle och talade i någon lokal, voro vi gärna med både unga och gamla. Det var en brytningens tid. "Kulturradikaler" funnos även då, och den mest framträdande här var nog skolläraren. Men "läsarna" voro också radikala på sitt sätt, särskilt då det gällde förakt för nöjeslivet. "Bönemöten", som räckte ända till måndagarna, som andra "frimåndagar", förekommo, men då ingrep bruksledningen och hämtade ned gubbarna till verket. "Söndag skall vara söndag och vardag, vardag."

Julottan däremot var en samlingspunkt för alla, både "läsare" och "värdsliga". Egentligen skulle man upp till sockenkyrkan i Högbo på julkvällen. De, som kunde få låna häst och släde, foro dit upp med bloss, men vi

Sandvikens kyrka. 1880-talet.

i brukspatronsgården fingo vackert hålla oss hemma i vår egen kyrka eller på 1870-talet i bönhuset. Men den stackars prästen var det synd om, förstår jag nu. Den gamla brukskyrkan hade prediksstolen i koret över altaret och där bakom sakristian. När folket på julmorgonen stod packat inte endast i gången utan även ute på trappan och inne i sakristian med dörrarna vidöppna på båda hållen, stod prästen minsann i "blåsväder", 'Jag minns, huru ljusen vid första bänkraderna och i fönstren flämtade, osade och runno, och snön faktiskt yrde in. Kyrkvaktaren hade gått i gårdarna och samlat ihop ljusen - så enkelt gick det till!' Men jag tror, att den tidens jul firades allvarligare och intensivare än nutidens, koncentrerad som den var till själva högtiden - från november- och decembermörkret till julaftonens och juldagens levande ljus.

SJUKVÅRDSFÖRHÅLLANDEN

Om jag skulle skriva litet om medicin, läkare och sjukvård som ett barn upplevde det på 1870-80-talen.

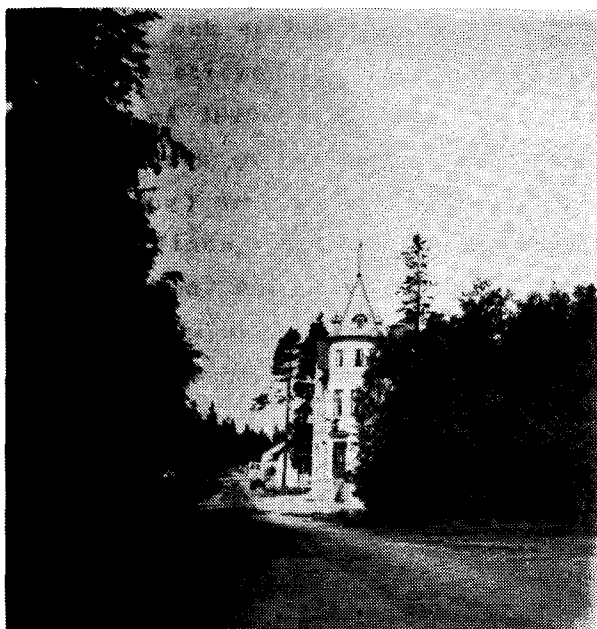
Läkare, medicin, vanliga sjukdomar

Det första minnet av "apotek" var ett skåp till höger innanför dörren på brukskontoret. Där funnos flaskor med vidhängande etiketter, burkar med salva, askar med pulver och plåster. De som skötte förrådet voro verkets kemist Essén (i vardagslag kallad "majoren", då han såg ut som en gammal knekt) samt yngste bokhållaren Björkman och sedan unge Emil Forsström. Dessa turades om att följa läkarna på rond ut i gårdarna för att "lära sig" och höra vilka mediciner, som skulle tagas fram ur skåpet, då doktorn ej var här. Det var doktorerna Holm, Hesselgren, Sehlberg och Sandberg (lasarettets läkare), som kommo från Gävle och Hofors på vissa mellantider, eller då det behövdes. De som voro svårt sjuka forslades på bår in till lasarettet per järnväg. Tåget stannade då vid Tolvfors för att överlämna patienten till stadsbud, som väntade vid järnvägsövergången, då det var närmare därifrån till lasarettet än från Centralstationen. Det var nog mest olycksfallen, som forslades in till dr Sandberg. De flesta lågo emellertid hemma, t. ex. sådana som hade difteri, scharlakansfeber och jag tror även koppor och tyfus. En vanlig sjukdom var frossa. "Tredjedagsfrossa" kallades ofta denna febersjukdom, en form av malaria. Febertermometer begagnades ej ännu. Det var pulsen och frysningar med hetta, som fingo ge utslag, om det fanns feber eller ej. Så var det de numera benämnda "tuberkulösa" sjukdomarna, som då kallades lungsot, skrofler, höftsjuka, puckelrygg osv. Jag tror, att särskilt körteltbc var vanlig, ty då någon av doktorerna kom på besök till föräldrarna, brukade de hälsa på barnen genom att taga om halsen och känna på halskörtlarna. Den vanligaste barnsjukdomen var nog "engelska sjukan" eller "eltan", som visade sig i allmän pirighet och "knölar" här och var.

Nå, vad fanns det för botemedel i medikamentskåpet på kontoret för alla dessa sjukdomar? Eller vad skickades ut från apoteket Lejonet i Gävle enligt de recept, som doktorn tog med sig och lämnade dit in? Ja, vad vet jag? För små sår begagnades häfta och melonplåster i stänger. Det breddes på en tyglapp. Så fanns det aseptin att tvätta såren med. (Den kokade dock mamma själv och förvarade i stora buteljer, ty Gahns nya patentaseptin var ju onödigt dyr.) Om det var mera än borsyra och pepparmynt däri, vet jag ej. Brännsår tvättades först med kalkliniment, och sedan strök man på en fet salva. Större sår tvättades även med karbololja, eller också lade man på en lapp med ett torrt, gult pulver på. Jag tror, att det kallades jodoform och luktade mycket illa. Lappen klistrades fast omkring kanterna på såret med kolodium. När det sedan skulle bytas förband, var det svårt att få bort gaslappen. I såret hade vanligtvis bildats var, som dock så småningom minskade. Mot bölder använde vi gröt, helst av råg- eller kornmjöl, kokt på grädd. Mamma gjorde även ett plåster för brännskador eller för sprickor på fingrarna. Det bestod av hälften vax och hälften smör, smält

tillsammans och rört, tills det kallnat, och förvarades i stänger. Det användes även för att förhindra kylskador. Mor gned in våra öron och kinder med detta preparat, då det var kallt ute. Vid förkylning eller "magont" brukades ingnidning med olja (hälften kamferolja och hälften terpentin). Vid svårare värk fick man ett senapsplåster på magen; det doppades i vatten, fick ligga på i fem minuter och sved otäckt, därefter "våtvärmande omslag". Den medicin, som användes invärtes, är det svårare att minnas. De gamla gubbarna berättade, att man fick sig en beskus ur Esséns förråd (malört i brännvin). Så fanns det ju ricinolja och bröstdroppar. Mot frossa fick man kinalösning, uppblandad med hallonsaft - ohyggligt att taga in! Mamma befriade oss därifrån genom att köpa kinapulver och lägga in det i oblat, som hon gjorde små paket av och blötte. Men det var inte lätt att svälja det heller, utan att hela satsen kom i munnen. Så fick man maltextrakt som stärkande medel. Något som kallades oljeemulsion brukades även - en föregångare till fiskoljan. Mot engelska sjukan blevo vi smorda på magen med en salva bestående av tjära, vitlök m.m., vilken såldes av en gumma. Mor trodde ej på smörjan, men väl på massagen och den varma yllelappen på magen; man fick ap- tit av proceduren, som upprepades varje kväll en tid framåt.

Så småningom blev ju medikamentsförrådet på kontoret för primitivt, likaså sjukvården överhuvudtaget. I början av 1880-talet kom en fast anställd läkare, dr Lind, hit. Åt honom byggdes en bostad med mottagning vid Stationsgatan, där poliklinik och sjukavdelning fortfarande äro inrymda, ehuru många gånger ombyggd och utökad. Jag antar, att medicinförrådet även blev inrymt i detta hus på södra gaveln, som då var mottagningslokal. Rummen mitt i huset och i västra änden disponerades till bostad av doktorn, som var ungskarl. Jag har ett minne av, att dr Lind och hans efterföljare (efter fem år) dr Melin, ej ville svara för apoteket Lejonets medicinförråd och lämna ut till bolagets anställda, som då inte endast hade fri läkarvård utan även fri medicin. I slutet av 1880-talet byggdes nämligen en apoteksbyggnad som annex till polikliniken, ett litet rött hus mot Södra Järngatan (numera flyttat till Linnévägen nr 6). Där residerade apotekare Olin, förut anställd vid apoteket Lejonet i Stockholm. Men medicinförrådet var fortfarande anknutet till apoteket Lejonet i Gävle, vilket officiellt utlämnade "fri medicin till Sandvikens brukspersonal" (som det stod på etiketterna) mot läkarrecept. Apotekare Olin hade dessutom ett litet förråd av tvålar, aseptin osv. som sin egen affär. Huset var rätt litet och inrymde expeditjonslokal med laboratorium, ett kök gemensamt för apoteksrörelsen och hushållet, ett dagrum och ett par vindsrum. Apotekaren gifte sig samtidigt som han flyttade hit och fick så småningom fem barn, vilka växte upp i de små rummen. På expeditjonsdisken stod en sparbössa med påskriften "För Sandvikens sjuk- och begravningskassa", och däri lades 10 öre för varje recept i stället för betalning. I slutet av 1890-talet fick Sandviken emellertid egna apoteksrättigheter. Det byggdes då ett nytt, stort, modernt apotek med alla därtill hörande utrymmen. Apotekare Olin flyttade över till annan verksamhet inom bolaget, och den fria medicinen togs bort. Apotekare Stenström med familj flyttade in i huset, som även innehöll bostadsvåning en trappa upp.

Apoteket i Sandviken år 1904.

Till sjukvårdens begynnelse i Sandviken hör ett känt namn, jungfru Sjuksköterskan jungfru Hall. I min barndom kallades de adliga, ogifta kvinnorna "fröken", de borgerliga "mamsell" och folkets "jungfru". I Sandviken hade vi två framstående "jungfrur". Det var barnmorskan Anna Höglund och sjuksköterskan Carolina Hall. Den senare var låghalt, och vi barn trodde, att hon hette Hall för att hon var halt. Egentligen var hon sömmerska och kom tidvis ut från Gävle till mitt hem för att sy och lappa åt oss barn. Hon var duktig, praktisk och hjälpsam. Att plåstra om våra fingrar, då vi gjort oss illa, var hennes speciella intresse. Hon kände till många goda huskurer utan att därför vara någon kvacksalverska. Läkekonsten och läkarna hade hon stor aktning för.

Det var väl i början av 1880, som jungfru Höglund, vilken ju var särskilt bekant i vårt hem, där hon tjänstgjort varje eller vartannat år på 1870-talet, gick upp på kontoret till brukspatron eller hem till oss och sade: "Den där sjuksköterskan, som bolaget anställt och som bor i samma hus som jag (Smedsgatan nr 1), är ansvarslös. Hon lade en sjuk människa, som intagits på sjukstugan, i ett bad och gick själv bort. Jag hörde, hur människan låg och skrek och gick och tog upp henne". Sköterskan fick naturligtvis respass, sagt och gjort. Vem skulle nu sköta de sjuka, som behövde hjälp i gårdarna eller som togs in i bolagets "tvårums sjukstuga" vid kanalbrinken? Far var ej rädlös. Inspirerad av mor kallade han på "jungfru Hall" och frågade, om hon ville lära sig till sjuksköterska. Bolaget skulle betala kursen, som varade en månad, på Uppsala lasarett. Det lät hon sig ej sägas två gånger. Efter ett par månader var hon säkert installerad i sitt nya ämbete och kom sedan att praktiskt taget sköta sjukvården i Sandviken tre decennier framåt. Hon var en utmärkt duktig sköterska efter den tidens förhållanden, praktisk och noggrann samt plikttrogen och hade intresse för att hjälpa människorna. Men hon förstod även att följa med det nya, som kom. Antiseptiken accepterade hon villigt. Sjukvården på den tiden var ej på långa vägar så komplicerad som nu. Man visste ej mycket varken om sjuk-

domarna eller botemedlen. Vi kunna knappast fatta, huru människorna kunde "leva livet igenom" ännu på 1870-80-talen, då man ej visste något om bakterier eller bristsjukdomar och ej kunde göra så enkla kirurgiska ingrepp ute på landet som t.ex. att sticka hål på en halsböld. En febertermometer fanns ej i mitt hem förrän på 1890-talet. Jungfru Halls instrument bestod av en pincett med hornskaft och en lavemangsspruta (ej en kanna, som hörde till senare tiders uppfinning) samt ett plåtbäcken. För övrigt använde hon de husgeråd, som hon kunde finna i hemmen. En sopskyffel klädd med papper togs som rondskål eller bäcken. Men hon gick ej endast omkring och vårdade sjuka, hon hade ju även "sjukhuset" att svara för. Det var inrymt i samma hus, som hon själv bodde. Där var även polikliniken en tid. Själv hade hon ett rum och ett litet kök. Från lägenheten hade hon en lucka ut till de båda sjukrummen, så att hon kunde se och höra vad som försiggick där. Det dröjde nog åtskilliga år, innan hon fick något biträde, kanske först sedan huset definitivt blivit epidemisjukhus, ty därtill avancerade det till slut efter många på- och ombyggnader. Först år 1913 byggdes den nya "epidemien", men då var jungfru Hall redan pensionerad som epidemisköterska och hade flyttat till Öregrund, där hon för sina besparingar köpt sig en stuga för ålderdomen. Det var nog hennes mening att leva livet i stillhet med sin skyddsling, en epileptisk flicka från Sandviken, men därav blev föga. Den lilla sjöstaden hade ännu mera primitiva sjukvårdsförhållanden än Sandviken. Där blev hon faktiskt både läkare och distriktssköterska så länge hon orkade. Till slut blev dock hennes järnhälsa knäckt. Hon sålde gården och flyttade "hem" till Sandviken, där hon dog rätt så ensam i kräfta. En ståtlig människa var hon, aktad av alla och värderad ej minst av sin käre doktor Melin. - Vännerna läto skriva på hennes gravvård: "Ärlig till själen, trogen i kallet levde hon ett verksamt liv till välsignelse för många." Hon dog 1920.

Den andra framstående "jungfrun" i Sandviken var som ovan nämnts Anna Höglund, barnmorskan (sedan gift med glasmästare Clas Nordstedt). Hon var även en prima människa och skicklig i sitt yrke. För oss barn skilde hon sig särskilt från andra kvinnor i samhället, emedan hon alltid bar på en väska, vilket ej var så vanligt på den tiden. Och den där väskan var det något mystiskt med. Den hörde på något underligt sätt ihop med lillsyster eller lillebror, som plötsligt kommit i huset. Det berättades om barn, som hejdat henne på gatan och helt högtidligt nigit eller bockat och tackat för lillan, som hon burit hem. Den tidens ungar voro minsann ej så underkunniga som nutidens. Mysteriet var för dem ett mysterium.

Jungfru Höglund hade tydligen ansvar för hela samhällets förlossningsvård och ytterst sällan förekom barnsängsfeber bland hennes patienter, vilket nog berodde på hennes renlighet och noggrannhet. Jag minns henne bäst i egenskap av vaccinatris. Hon kom då hem till oss i barnkammaren och hade en mamma med en stor, kraftig baby i sällskap. Från dennes stora, praktiga koppor togs nu vaccinen på en pincett och applicerades på våra armar. Än i dag kan jag se hennes kraftiga händer med de stilla rörelserna, hennes vänliga, gemytliga ansikte och höra hennes goda, friska skratt. Hon var en barnvän och en god hjälp och tröst för många bekymrade mödrar, förenande i sin person både B.B., barnavårds- och mödracentral. - Heder åt gångna tiders "jordemödrar", av vilka hon var ett praktexemplar.

Barnmorskan
jungfru
Höglund

MINNEN FRÅN SELJANSÖ

Seljansö egendom, vilken jag talat om i samband med den stora kolhusbranden 1890, bör kanske få sitt eget lilla kapitel bland mina barndomsminnen. När man gick vägen söderut från ingenjör Tord Magnusons, verkmästare Larssons, kolare Larssons och sågförman Krokströms bostäder, kom man till Hedgrind. Det var en verklig grind, flankerad av två små, vittrappade stugor, på ett rum och kök vardera. Där bodde ett par dagsverkskarlar. Jag antar, att de hörde till Seljansö gård, ty stugorna lågo på dess mark, ehuru gärdsgården gjorde en krok omkring dem, så att korna ej skulle göra visit i de små täpporna och potatislanden. Beteshagen sträckte sig till nästa grind, som var belägen vid den s.k. "Villan". Man fick således hoppa ur droskan och öppna grindar två gånger, då man skulle åka och hälsa på farbror Per Murén, som bodde där. Kusken Liljeros brukade stanna med ekipaget nedanför backen, och där fanns också en grind med vilda hallonbuskar vid vardera sidan. Till höger var en göl med vass, s.k. "cigarrvass", som farbror Murén sade var ett bevis på att havet gått upp till åsen väster om Storsjön. Man gick med förväntan upp till farbror, som tog emot på verandan, och till hans systerdotter Lotta, som bjöd oss barn på saft och kakor. De äldre fingo väl kaffe, kan jag tro. Huset var ganska litet; farbrors rum låg till vänster, så salen och där innanför tant Lotta Magnusons rum samt kök på baksidan. Dessutom funnos ett par rum "ovanpå". Då Gävle brann 1869, flyttade farbror Murén ut även på vintrarna, till dess hans nya, stora hus vid Drottninggatan i Gävle blev färdigt. Sedan var han blott sommargäst här ute. Under denna tid var han ordförande i Sandvikens bolag och höll då ett vaksamt och strängt öga på det han ansåg vara icke rationellt eller för överflödigt. Gärna tog han sig en promenad fram till bruket och till sin gode vän konsul Göransson. Blev besöket sent på kvällen, skjutsades han hem av Liljeros. Det berättades, att en afton, sedan han kommit hem, kom han att tänka på något han bort säga Göransson. Han vände då om till Sandviken igen, varpå Liljeros fick spänna för hästarna ännu en gång. "Nu är fan lös", lär denne ha sagt. "Är det 'den lede' eller Murén jag har i droskan? Gubben åkte ju nyss hem."

Murén, som var bondson från Ockelbo (Murgården hette hans hem), behöll sina enkla vanor livet ut. Han hade en stor, brun fälbhatt vinter och sommar och grå kläder. Men när det var fest, satt fracken oklanderligt med alla ordnar. Murén var också naturälskare och hade arkeologiska intressen, vilket var ovanligt på den tiden. Men trädgårdsrabatter och sådant "bjäfs" kunde han inte med. Det fanns blott en enda liten pensélist nedanför tant Lottas fönster, "för hennes nöje", annars var det bara lingon- och blåbärsris på tomten. Men stenar i olika former och färger radade han upp på verandan, och på sin chiffonjé hade han kuriosa, såsom trädrötter, liknande fiskar, flintbitar och dylikt. En hel rad forngravar trodde han sig ha reda på i trakten, dels ute på Pynten, dels på åsen norr om Sandvikens verkstäder, t. ex. vid nuvarande Åsgatan nr 14 och Gamla Kyrkogården. På den tiden var skogen söder om Seljansö översållad med vita backsippor om vårarna. Dessa

äro numera utrotade, då folk trodde, att man kunde taga av dem och plantera dem i trädgårdarna - ett hopplöst företag. En enda planta finns kvar på "Villans" tomt, där ingenjör Lindblom vaktat den väl.

När Per Murén dog 1888, övergick egendomen till jur.dr. kammar-rättsrådet Joh. Östberg, som sades vara hans son, fastän denne ej bar namnet. Murén hade dock givit den begåvade pojken en god uppfostran. Östberg med familj bodde sedan där om somrarna, tills egendomen 1913 såldes till Sandvikens bolag för en summa av kronor 200.000 exklusive villan, vilken senare såldes för 25.000 kronor till tjänstemannabostad. Ägora sträckte sig då nästan fram till brukets stora kolhus, men hade förut även omfattat Olsbacka, See Fabriks område och Seestaden. Då Murén förvärvade egendomen, tycktes det ha varit en rätt obetydlig gård. På den s.k. "Rättarbacken", 1/2 km söder om nuvarande huvudgården, och därtill hörande ladugård, stall, kvarn, såg samt dagsverksbostäder, låg, berättade de gamla, ett rätt stort hus med kraftig stengrund, vilken ännu finns kvar. Den nuvarande inspektorsgården var på 1870-talet ett envåningshus med mejeri på östra änden. Där bodde inspektor Wiberg och senare hans måg, O. Lindström. Till att börja med bodde dock de unga i den lilla gård, som ligger mitt emot inspektorsgården, och där föddes deras dotter Olga och kanske också hennes bror Janne. Vi barn voro ofta välkomna gäster hos Lindströms och jämnåriga med deras barn. Jag minns så väl tant Minas rikliga kaffeboard i den ovanligt vackra salen i inspektorsbyggnaden. Därinne voro tapeterna nästan vita, och en murgröna täckte en stor del av väggarna och taket. Det var ett mycket gästfritt hem, det Lindströmska. Sedan flyttade de till Olsbacka, en avsöndring från Seljansö, beläget nere vid järnvägen mittemot järnvägsstationen och förvärvat genom köp från Östberg. Där byggde den gamla inspektoren sig en villa, dels till uthyrning, dels till bostad åt sig själv på ålderdomen. En del tomter sålde han under hand, då marken snabbt steg i värde. Hans dotter, fröken Olga Lindström, övertog sedan fastigheten och testamenterade den vid sin död till Sandvikens Diakoniförening, som dock sålde den senare. Seljansö f.d. ägor är nu en viktig del av Sandvikens bruk och stad. Södra Verken, Hedgrinds villorna, Jernvallen, Örtakolonien, Hedåsen, Kyrkogården, allt ligger på den gamla murénska egendomen. Hur det kom sig, att just denna bit av Gästrikland kom att intressera Sandvikens Jernverks första ordförande, är ej gott att säga. (Han var ju ockelbobo). Men genom att ha satt i stånd Seljansö förberedde han, utan att själv veta det, ett värdefullt tillskott till Sandvikens bruks område.

HÖGBO BRUK, NÅGRA MINNESANTECKNINGAR

Mitt första minne av Högbo bruk var, när vi som barn fingo följa med på en liten söndagseftermiddagsåktur i den gamla "wursten", en sexsitsig långåka, dragen av ett par kraftiga, rätt så sävliga parhästar, vilka kördes av kusken Lars Liljeros. Vackra sommarsöndagar brukade far låta oss se litet av grannskapet. Vi åkte så långt herrgårdshästarna, som på vardagarna endast gjorde småturer, t. ex. till järnvägsstationen, orkade gå. Ett lämpligt mål var då Pynten, Sätra, Ovansjö och Högbo - riktiga långfärder.

Högbo gamla herrgård och "Planska byggnaden" stodo då tomma och obebodda. Den senare begagnades dock av en trädgårdsmästare, som bodde på nedre botten. På den övre bottnen förvarades lök och andra trädgårdsprodukter. Mot söder hade han en handelsträdgård i liten skala och några drivbänkar. Jag antar, att han arrenderade trädgården av Lundebergarna i Forsbacka, som då ägde Högbo. "Planska byggnaden" låg just där den nya herrgården nu ligger. Den revs för att ge plats åt den senare. Det var ett fyrkantigt, vittrappat tvåvåningshus med sluttande tak åt alla sidor. Frukträden nedanför voro redan då gamla och krokiga och rosenkvarteret med sina skära, doftande, dubbla blommor rätt så förvildat. Några avläggare av dessa s. k. "Högborosor" tog min farmor med sig ned till Sandviken, då de flyttade dit 1867. De finnas ännu på gården mellan Konsul- och Gästgården. Äpplena voro också av en speciell sort, stora, runda, rätt sura, rikt bärande matäpplen, vars namn vi senare ej kunde fastställa. Vi kallade dem utan vidare "Högboäpplen". Vid flyttningen tog trädgårdsmästare Hansson även ympkvistar av dem ned till Sandviken. Parken var ovårdad, som det brukar vara på en obebodd, gammal "herrgård". Lusthuset, som användes till hönshus, stod där som en dröm. I diken fanns det små vita blommor, som liknade kallar - allt mycket underbart för oss barn, som växte upp bland tallar, ljung och lingonris, den naturliga vegetationen i Sandviken. Den gamla herrgårdsbyggnaden, ja, den var ju det märkvärdigaste av allt. Den gamla nyckeln hämtades hos gårdens rättare, och så fick man gå husesyn under fars ciceronskap. En trappa upp fanns ett litet rum åt gårdssidan, fyllt av gamla handlingar och kontorsböcker. "Här var det jag bodde som ung", sade far, "den tid föräldrarna bodde på Högbo, först blott på somrarna men sedan året om. I de här rummen spökade det i kakelugnarna om nätterna. Kusinerna Elfstrand voro vettskrämda att sova där." Det upptäcktes flera decennier efteråt, då kakelugnen revs, att det fanns flera årgångar ugglebon i muren. På nedre botten hade farföräldrarna sitt sovrum mellan matsalen och köket med fönster åt öster. På södra gaveln var dels en salong och dels ett vardagsrum samt till vänster i förstugan konsulns kontor. Men allt var nu tomt och kusligt, rätt förfallet. Längre fram i tiden bodde där om somrarna i rätt provisoriskt möblerade rum släktingar till Lundebergs i Forsbacka.

Det var ca tio år, som familjen Göransson höll till på Högbo, från mitten av 1850-talet till mitten av 1860-talet. Det var en rätt händelserik och bekymmersam tid. Rederi- och grosshandlarfirman Daniel Elfstrand & Co ägde då bruket. Dess egentliga innehavare var dock min farfar, konsul

Göransson. Hans avsikt var att sätta bruket på fötter enligt moderna principer samt att skaffa ånghammare, valsverk m.m. i stället för de vattendrivna stångjärnshammarna. Det var i samband härmed, som han vid ett besök i England kom i förbindelse med Bessemer, vilket kom att helt omkullkasta hans planer på att utveckla bruksrörelsen där uppe. Nej, Sandviken vore platsen, nere vid järnvägen! Under senare delen av 1850-talet kom så Högbo att mer och mer bli en jordbruksbygd, och på 1860-talet flyttades allt "rörligt" ned till Sandviken, smederna såväl som de nya maskinerna. Herrgården blev tills vidare, kan man tryggt säga, bostad åt konsulinnan, min farmor, ty farfar var ju ständigt på resande fot.

Om konsul Göransson har det skrivits ganska mycket, dels verklig historia i svenska järnhanteringens historia, dels många små notiser, men om *henne*, hans trogna hustru, mig veterligt, ingenting. Vem var hon och hurudan var hon? I tio års tid var hon dock "patronessa" på Högbo och gick där mellan gårdarna med sina omsorger och många gånger bekymmer. Få äro de, om ens någon, som nu ha ett personligt minne av henne. Jag var blott sex år, då hon dog år 1878, men ännu minns jag hennes underbart vackra, allvarliga ögon och hennes lilla, spåda gestalt. Farfar var stor och grov; farmor kunde stå rak under hans arm, sägs det, men när de sutto voro de lika långa. Han hade så oproportionerligt långa ben och kort överkropp och hon tvärtom. Hon var en stilla men dock energisk liten kvinna. I sin ungdom hade hon velat bli läkare som en av bröderna (Johan Sehlberg, sedan praktiserande läkare i Gävle), men det gick ju ej för sig på den tiden. Betty kom i stället att gifta sig med sin ungdomsvän, Fredrik Göransson, då han kom hem från sina studieresor i utlandet, bl. a. i Amerika. Han for dit med en av sin familjs, Daniel Elfstrand & Co, seglare, då han måst lova sin mor att ej begagna sig av de farliga ångbåtarna. Det var ett vackert och stiligt par, som gifte sig år 1842. Båda voro från goda, ansedda och förmögna köpmanshus i Gävle. Brudgummen var särskilt elegant i sina kläder, som voro köpta i Paris och London. Han ägde bl. a. en vit bonjour till sin mors stora förtrytelse. Betty Sehlberg var nätt och söt i vackra tyllbroderier enligt den tidens mode. De redde till sitt hem vid Drottninggatan i Gävle i ett hus, som brann år 1869, men långt före branden hade de flyttat till Högbo. Alla sex barnen föddes dock i Gävle tätt, tätt, fyra pojkar och två flickor.

Gävle hade på den tiden genom sin rederiverksamhet och sina skeppsvarv stor utrikeshandel, och pojkarna i staden blevo för det mesta sjömän eller uppfostrades till "redare" eller grosshandlare. Det fanns visserligen ett praktiskt gymnasium, det som nu kallas Borgarskolan, men min farfar tyckte antagligen, att den ej gav tillräckligt med språkkunskaper åt pojkarna. Han bestämde sig för att de tre äldsta sönerna skulle gå i skola utomlands, vilket var mycket vanligt, då skolväsendet i Sverige ej var tillfyllest för utrikeshandelns män. De skickades år 1856 till Christiansfeld, en herrnhuterskola i Schleswig. Den äldste, min far, var då 13 år och fick ta ansvaret för bröderna. Farmor grät och var förtvivlad, berättades det, och det får man ej undra på, så små parvlar, som inte ens fingor komma hem under ferierna. Därute fingor de först lära sig tyska, och senare flyttade de till Lausanne i Schweiz. Det var goda skolor för alla ämnen utom för svenska språket, svensk historia och svensk geografi.

När Henrik, Ernst och John reste ut, voro de "förmögna" pojkar, men snart vände sig bladet även för dem. Det kom handelskriser, och både deras fars firma och han personligen kom på obestånd. Vänner och släktingar hjälpte till, så att pojkarnas skolavgifter kunde skickas ut och pojkarna sålunda fingo fortsätta sina studier utomlands.

Men hemma drogos alla onödiga utgifter in, och fru Betty fick bekymmersamma dagar. Under dessa år levde familjen på Bettys arv efter föräldrarna. Hennes far hade vid giftermålet skrivit allt på henne, då han ansåg mågen vara en smula spekulativ (enligt Elisabeths utsago). Det berättas, att före kraschen hade hennes man köpt henne en päls (äkta säl) i England samt en vacker porslins- och glasservis att användas vid festliga tillfällen i deras hem i Gävle. Allt blev betalt men hann ej packas upp, och servisen blev stående i sina packlådor tillika med pälsen i tjugo år. Troligen var det vid Bessemerfesten år 1883 i Sandviken, som de först kommo till användning, eller vid Elisabeths bröllop år 1879, inga kalas och ingen lyx förekommo, förrän konsulns affärer blivit ordnade. De små, hemmavarande barnen skulle ej ens få några julklappar och inte någon julgran under de svåra åren. Men vännerna, särskilt grosshandlare Per Murén, kommo ihåg dem med gåvor.

Högbo hade de första åren Daniel Elfstrand & Co ägde det använts enbart som sommarnöje för farfars, men så småningom flyttades "Gävlehemmet" dit på allvar. Det blev farmors verksamma tid mitt i alla bekymmer. Hon hade inte endast bekymmer för pojkarna, som hon ej fick se på flera år, utan också för sin mans förhoppningar och nederlag rörande bessemerexperimenten. Sedan kom också Högbolagets konkurs år 1866. Farmor var en stilla, from människa och säkerligen ett gott stöd för sin energiska, men rätt koleriske man. Det berättas, att han brusade upp för småsaker i hemmet, men de stora motgångarna tog han med undergivet lugn.

Livet på Högbo tedde sig enkelt och allvarligt. De tre små barnen, Josefine, Elisabeth och Albert, läste delvis för en guvernant och delvis för en "magister". Den sistnämnde bodde i en senare till Sandviken nedflyttad bostad vid ån till vänster om vägen upp till övre hammaren. På vintern gingo barnen i skola i Gävle och bodde då hos sin morfar, grosshandlare Sehlberg. Farmor var tydligen en god hjälp för sjuka och fattiga där uppe på Högbo. Det berättas rörande historier om hennes sjukvård; hon var inte ens rädd för smittkoppor och kolera. Dessa sjukdomar uppträdde sporadiskt just dessa år. Hon hjälpte till vid eldsvådor och andra olyckor. När Högbo Överby brann, sades det, att det var hon som satte stopp för den "röda hanen" genom att låta riva ned tyget kring badhuset och använda det till brandsegel på "klockare" Wikholms tak. I bygden berättades det, att "klockarns" hus inte brann, emedan han satt på taket och sjöng psalmer - men han hade också en hink med vatten bredvid sig!

Vilka voro då de människor Betty hade omkring sig? Inspektör Magnusson och senare inspektör Öhmans, berättas det, samt prästerna Hedlund och Ekström med familjer, guvernanterna Agnes Ahrén och Henriette Laurin och syntanten Thilda Hedlund, en barndomsvän till farmor. Sina systerdöttrar, flickorna Elfstrand, hämtade hon gärna ut från staden. De voro föräldralösa och bodde antingen hos sin morfar eller sin morbror Carl Sehlberg. Från Forsbacka kommo ungdomarna Lundeberg; Christian Lundeberg senare gift med

farfars systerdotter, Anna Elfbrink.

Dottern Josefine, som en tid vistades hos släktfamiljerna Wahlberg, Sprinchorn och Sebardt i Stockholm, gjorde där bekantskap med Wilhelm Sebardt, som vid den tiden ärvde apoteket Lejonet efter sin morbror Sprinchorn. De två förlovade sig i unga år på Högbo. Det sägs, att han friade i bersån på vägen mellan herrgården och "Planska byggnaden" (den står visst kvar än och kallas för förlovningsbersån). Det var ett glatt och enkelt liv, som fördes av ungdomen; man roade sig med enkla medel. Det framfördes tablåer, skrevs visor och lektes lekar. Särskilt var Thilda Hedlund road av att ställa till litet trevligt för ungdomen på födelsedagar och vid andra särskilda tillfällen. En gång, när farfar kom hem från England, skulle han ju som vanligt firas med blommor och sång, men glädjen blev kortvarig, då han kom hem med nedslående underrättelser. Farmor måste tysta ned de utklädda, små sångerskorna. Det var inte bara barnen, som roade sig på herrgården. De andra voro nog också med. Särskilt på midsomrarna var det fest och dans på gården och öl i tunnor. Under de stora träden i nordvästra hörnet av gårdsplanen stodo soffor, stolar och bord, och där brukade man sitta om kvällarna efter dagens arbete samt vid "kaffedags" på eftermiddagarna. "Damera" sutto nog också där med sina handarbeten vackra sommardagar.

Under hela första nyanläggningstiden vid Sandviken bodde familjen kvar på Högbo. (Först efter första bolagets driftnedläggelse flyttade man ned, hösten 1867). Det var ett omväxlande liv, fyllt av intressen och spänning; resande kommo och åkte, svenskar och engelsmän, fackmän och icke fackmän. Järnvägsstationen låg då vid Jädran, och Högbos vagnshästar hade en bråd tid. Det var ständiga skjutsar till stationen eller till Sandviken, där "herrarna", d. v. s. konsuln och ett par av hans nu hemkomna söner samt inspektör Öhman, hade sitt dagliga arbete i provisoriska lokaler (banvaktstugan och den nedflyttade trädgårdsmästarebostaden, numera Åsgatan nr 1).

Farmor fick en bråd tid. Det var matsäckar och dubbelt hushåll samt obegränsad gästfrihet mot alla resande. Obekvämt hade hon, ingen vattenledning, och källaren låg under "Planska byggnaden". En isdös fanns nog vid mejeriet, men ändå! Det berättas, att farmor en gång med stor möda hade kommit över kött och kokat buljong till en gästmiddag. När den skulle tagas in, befanns det, att "pigan" slagit ut "spadet, som väl inte var nåt å ha". Kanske det var vid bröllopsmiddagen, då äldsta dottern Josefine gifte sig. Till brudgummens stora ledsnad fick bröllopet ej äga rum, förrän jakttiden börjat, så att man kunde få fågel från skogen och trädgårdsprodukter till middagen och åt de släktingar, som kommo resande. Det var ett stilla, rätt allvarligt bröllop med vigsel i Högbo kyrka år 1866, när de tunga molnen hängde över det nystartade Högbo bolag, som nu måste inställa sina betalningar. En ljusning var dock, att den unge brudgummen, apotekare Wilhelm Sebardt, ej blott var en utmärkt präktig man utan även hade det ekonomiskt bra.

Det stora nödåret 1867 var nog särdeles bekymmersamt för farmor som husmor. Jag antar, att hon tänkte särskilt på de hem nere i Sandviken, som ej endast saknade arbete, då "verket stod", utan även ledo hårt av brödbristen. Hon hade helt säkert sitt finger med i de skrivelser, som växlades mellan Sandviken och konkursförvaltningen, om att satsa pengar åt folket för

inköp av mjöl från Ryssland. De gamla tala om att konsuln tog hem "mattor" med mjöl eller spannmål. Jag antar, att det var mycket grova säckar av linne, som användes som emballage. Dessa användes sedan som gångmattor. Många sandvikare och även "högbyggare" fingo under dessa nödar, 1867-68, gå efter landsvägarna och försöka sälja litet kram för att få en matbit åt sig och sina barn. Några stannade kvar i Sandviken och sysslade med litet hantverk, som t.ex. gjutning av askkoppar och ramar till små rakspeglar. (Nöden var förresten svår i hela Sverige - kristid och missväxt!) De gamla bruka även tala om de matkorgar konsulinnan hade med sig, då hon besökte arbetarhemmen, i all synnerhet om någon låg sjuk i Högbo eller i Sandviken. Jag minns, att hon brukade åka i en liten täckvagn, väl omstoppad med filtar, eller i en nätt enbetssläde, som sades vara hennes egen. Hon brukade även ta sig en liten promenad till en trädgårdssoffa, "konsulinnans soffa", placerad i närheten av nuvarande Bruksgården, där hon hade utsikt över sjön. Trots sin ohälsa levde hon tio år i Sandviken och hann nog se litet grönska växa upp i "sandöknen". Hon saknade mycket det vackra, idylliska Högbo, som låg henne och barnen varmt om hjärtat. Där hade hon upplevat både glädje och sorg. Den yngsta dottern, som växt upp där, hade nog på senaste tiden allra mest kärlek till det gamla stället. Hennes tankar gingo ofta tillbaka dit, och hon tyckte om att ibland återse sitt barndomshem, trots att det varit i främmande händer i flera årtionden.

Så en dag var det gamla bruket, nu uteslutande bestående av jordbruksegendomar men med mycken skog, till salu. En dag 1913 ringde det på vår tamburdörr rätt sent på kvällen, och vilka kommo då? Jo, "Elisabeth" med sin man, Tord Magnuson, faster strålade glad, han litet mer betänksam. - "Vi komma för att berätta, att vi köpt Högbo". Glädjen blev stor bland oss, mor och mina syskon (far var då redan död), över att faster skulle få tillbringa sin ålders dagar på sitt älskade Högbo. Vi riktigt kramade om farbror, som gjort detta för faster. Men affären var nog ej heller så dålig. Just då var han disponent för Sandviken och behövde en plats att draga sig tillbaka till, då han en gång skulle lämna sin tjänst. Jorden var bra och skogen värdefull. Där funnos tomter att sälja åt sandviksarbetare till egna hem - inte heller att förakta!

Nu blev det ett planerande och ritande. Skulle den gamla herrgården sättas i stånd eller ett nytt boningshus byggas, det var frågan. Faster hade nog helst velat ha det gamla hemmet tillbaka, men det befanns, att det skulle bli svårt att få det moderniserat med värme och dränering för sanitetsanordningar, så lågt och dessutom så nära ladugården som det var beläget. Så byggdes den stora "Nya herrgården", som den kallas, med stora utrymmen och många gästrum, så att de fem gifta barnen och barnbarnen skulle kunna tagas emot vid helger och dylikt.

Det blev en ganska kort renässans för Göranssonskt-Magnusonskt familjeliv där uppe. Femton-tjugo år är ju ingen ålder för ett gammalt bruk eller en ny herrgård. Disponent Magnuson dog år 1929 och hans hustru annandag jul år 1933. Men den tid faster Elisabeth bodde där uppe, levde hon ett intensivt liv som "godsägarfru". Hon byggde bastu åt folket och såg till, att trädgård och växthus kommo i gott skick. De gamla äppelträden sköttes om, och lusthuset blev åter lusthus, där bygdens ungdom tog sig en sväng,

särskilt vid midsommartid. I det nya husets källare ordnades arkiv, där gårdens och familjens gamla handlingar samlades och katalogiserades. Faster hade stort nöje av att forska i de gamla papperen och göra anteckningar. - Gamla herrgården öppnades, nödtorftigt möblerad, för sammankomster av olika slag, till Husmodersföreningen och kyrkliga föreningar m.m. Vid "Micksmäsan" begagnades den för den bygdemiddag, som traditionsmässigt ordnades av Högbo kyrkliga syförening. Faster brukade gärna vara med. Hon gick där och språkade med de gamla "högbyggarna" om gammalt och nytt. Det var en fläkt från den gamla tiden! - Med vemod brukade hon säga: "Vad skall bli av allt det här, när jag är borta? Mina barn ha var och en sitt; de slå sig ej ner här. Det nya huset blir väl en inrättning av något slag, kanske barnhem eller idiothem?" Några somrar begagnades det dock av äldste sonens (Ivar) familj som sommarställe. De bodde annars nere i Sandviken vid Åsgatan. Men så kom kriget och med det även något verkligt tragiskt. Efter att ha rekviderats för militärt ändamål blev herrgården läger för en massa flyktingar, olyckliga människor utan hem och fosterland, som fingo en fristad där tills vidare.

År 1944 kom en ström av balter av olika nationaliteter, vilka hade kommit i småbåtar över till Sverige undan ryssarna. Strax före krigsslutet våren 1945 kom det en kontingent kvinnor, hämtade från de tyska koncentrationslägren av Svenska Röda Korset. Båda grupperna tyckte de kommit "från helvete till himmel", då de fingo slå sig ned i den rymliga, väl ombonade herrgården och den vackra trädgården, omhändertagna samt bespisade av vänliga människor. Det blev en verklig uppgift för de annars rätt så isolerade högborna att hjälpa till i lägret, och på samma gång fingo de en fläkt från den internationella världen. Livet där uppe blev ju emellanåt väl livligt och bråkigt. De olika nationerna och raserna hade ibland svårt att sammas, nervösa och upprivna som de voro och med en oviss framtid framför sig, skilda från sina anhöriga och utan arbete. Så småningom blevo en del inlemmade i svenskt arbetsliv. Andra reste "någonstans" ut i livet igen.

Högbo herrgård hade fyllt en rätt så oväntad uppgift, som min gamla faster ej kunnat drömma om. När hon gick bort, blev en epok av gammaldags herrgårdsliv på Högbo definitivt avslutad. Från att hela sitt "liv" ha ägts av egendomsherrar eller s.k. släktbolag, kom nu Högbo bruk över till det "allmänna", som termen heter, och förvaltas som ett helt samhälles egendom och, som man får hoppas, till dess båtnad.

År 1945 sålde nämligen familjen Magnuson Högbo till Sandvikens stad, sedan de definitivt flyttat från trakten. Stadsförvaltningen har dock fortfarande intresse för att den gamla herrgården bibehålles i sitt ålderdomliga skick. Den har införskaffat ritningar för restaurering, godkända av länsintendenten, och ställt i utsikt att, då tiderna det medgiva, låta ställa i ordning den som samlingslokal för Högbos invånare. För ändamålet har även donerats en del medel från de gamla släkterna, som en gång i tiden bott och verkat där.

Och härmed avslutar jag nu mina minnesanteckningar från det gamla Sandviken och dess omnejd.

Sandviken 1948.

Sigrid Göransson